

DOI: <https://doi.org/10.51209/platform.1.7.2023.142-169>
УДК 76.071.1(477.43-21)"19"

Алла Григорівна БРЕНЮК,
кандидат мистецтвознавства,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
Кам'янець-Подільський, Україна,
e-mail: brenyuk@kpnu.edu.ua,
ORCID: 0000-0003-4725-3024

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ХУДОЖНИКІВ-ГРАФІКІВ КАМ'ЯНЦЯ- ПОДІЛЬСЬКОГО У ХХ СТОЛІТТІ

Анотація. Загальновідомо, що значення окремих творчих особистостей часто є більшим, ніж деяких мистецьких рухів чи течій. Протягом ХХ ст. на теренах м. Кам'янець-Подільського сформувалася графічна школа регіонального значення, представники якої зробили неоціненний внесок не лише в розвиток графіки на досліджуваних теренах, але й в художню культуру краю.

Різностороння культурологічна діяльність художників-графіків Володимира Гагенмейстера, Володимира Січинського, Сергія Кукурузи, Дмитра Брика, Збігнева Гайха, Бориса Негоди, Олександра Миронюка, Анатолія Лучка та Аркадія Данилюка здійснювалася паралельно з графічною творчістю, а інколи й безпосередньо засобами графіки. Уже з початку ХХ ст. можна спостерігати, як на досліджуваних теренах виникали і розвивалися своєрідні засоби й прийоми впровадження подільського мистецтва в культуру народу, як кожний із вищезазначених митців популяризував результати власних розвідок і досягнень не лише серед

інтелігенції та художніх кіл, а й серед далеких від мистецького оточення людей.

Митці брали участь у виставковій діяльності та були активними учасниками музейної справи. Їхня художня творчість тісно перепліталася з педагогічною роботою, що дає підстави констатувати факт їх безпосередньої участі у становленні та розвитку професійної художньої освіти на Поділлі у ХХ ст. Також важливе місце в художньому житті краю відіграли громадські інституції, товариства і мистецькі об'єднання, учасниками яких були вищезазначені культурні діячі.

Творча плеяда художників-графіків Кам'янця-Подільського ХХ ст. активно впливала на піднесення культурного життя не лише свого регіону, а й поширювалася далеко за межі досліджуваних теренів. Така послідовна і наполеглива діяльність митців сприяла популяризації подільського краю, його культури й мистецтва, знайомила з творчими досягненнями та культурним життям цих земель в усіх його проявах.

У статті висвітлено різносторонню діяльність провідних представників графічної школи м. Кам'янця-Подільського, яка мала найбільший вплив на розвиток культуротворчих процесів краю у ХХ ст. Детальний розгляд основних напрямів роботи митців-графіків дозволить не лише краще зрозуміти особливості їхньої художньої творчості, але й визначити, яким неоціненним є їхній внесок у загальний культурний розвиток України й Кам'янецьчини зокрема.

Ключові слова: культура, графіка, мистецтво, художник, творчість, культурологічна діяльність, Кам'янець-Подільський.

Вступ. Сьогодні питання вивчення культурної та мистецької спадщини українського народу є особливо актуальним і необхідним. Дослідження характерних рис художнього життя окремого регіону важливе для висвітлення мистецьких процесів України загалом. Такі наукові спрямування сприятимуть належній оцінці художніх явищ, визначенню вирішальної ролі творчих особистостей, а також відповідного місця мистецьких об'єднань і шкіл у культурному житті України.

Розвиток художньої культури Кам'янецьчини у ХХ ст. неможливо уявити без різносторонньої діяльності видатних представників її графічної школи Володимира Гагенмейстера (1887-1938), Володимира Січинського (1894-1962), Сергія Кукурузи (1906-1979), Дмитра Брика (1921-1992), Збігнева Гайха (1923-2016), Бориса Негоди (1944-2020), Олександра Миронюка (1955-1992), Анатолія Лучка (1941-2015) та Аркадія Данилюка (нар. 1936). Уже з початку ХХ ст. можна спостерігати, як на досліджуваних теренах виникали і розвивалися своєрідні засоби й прийоми впровадження подільського мистецтва в культуру народу, як кожний із вищезазначених митців популяризував результати власних розвідок і досягнень не лише серед інтелігенції та художніх кіл, а й серед далеких від мистецького оточення людей.

Постановка проблеми. Детальний розгляд культурологічних напрямів роботи митців-графіків м. Кам'янця-Подільського протягом ХХ ст. дозволить не лише краще зрозуміти особливості їхньої творчості, але й визначити, яким неоціненним є їхній внесок у загальний культурний розвиток України й Кам'янецьчини зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість окремих представників графічної школи Кам'янця-Подільського розглядалася вченими й дослідниками у контексті різноманітних наукових тем і

проблем. Зокрема, це праці мистецтвознавців І. Гуцула, Н. Урсу, істориків О. Завальнюка, Л. Баженова, краєзнавця П. Гладченко, науковця А. Трембіцького та ін. Деякі аспекти дослідження були висвітлені у періодичних виданнях попереднього століття. Проте комплексне системне вивчення культурологічної роботи конкретного кола художників у певний історичний період здійснено автором на основі власних наукових пошуків і відкриттів.

Мета статті – висвітлити різносторонню діяльність провідних представників графічної школи Кам'янця-Подільського, яка мала найбільший вплив на розвиток культуротворчих процесів краю у ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. У першій третині ХХ ст., зокрема у 1920-ті рр., в Кам'янці-Подільському пожвавився краєзнавчий рух, що набрав масового характеру й охопив інтелігенцію і представників інших верств населення. Помітне місце у культурному житті Поділля в ті роки посідала постать В. Гагенмейстера, який був етнографом, видавцем, членом кількох наукових об'єднань культурологічного спрямування: Подільського історико-археологічного товариства, Кам'янець-Подільського наукового товариства при Українській Академії наук та ін.

Одним із напрямів творчості В. Гагенмейстера була культурологічна робота, пов'язана з дослідженням і вивченням народного мистецтва Поділля. Він був організатором дослідницьких поїздок селами Кам'янеччини, у яких разом з учнями та вчителями збирав етнографічні матеріали, а пізніше вводив їх до програм навчально-виховного процесу.

Під керівництвом В. Гагенмейстера профшкола здійснювала об'ємну роботу щодо збереження і популяризації пам'яток минулого. Вироби викладачів та учнів школи відзначалися нагородами виставок в Берліні, Ліоні, Москві, Києві [23, с. 347].

Створене В. Гагенмейстером при художній школі видавництво впродовж одинадцятирічної діяльності опублікувало 127 мистецьких видань, серед яких численні альбоми, плакати, репродукції картин, календарі, листівки тощо. Головною метою всіх виданих творів була популяризація матеріальної і духовної спадщини подільського краю.

Паралельно з роботою в школі В. Гагенмейстер працював у інших культурно-мистецьких установах. З 1919 по 1933 рр. викладав образотворче мистецтво в Кам'янець-Подільському українському університеті, пізніше у перетвореному з нього Інституті народної освіти (ІНО) – при кафедрі мистецтв факультету соціальних і гуманітарних наук. У 1919 р. разом з Ю. Сіцінським, В. Гериновичем, А. Середою та П. Холодним працював у кам'янецькій «Просвіті». Того ж року він виконував проекти подільських гривень. На їх основі згодом були випущені бони Кам'янець-Подільської міської управи. Він також був автором обкладинки до першого номера літературно-художнього журналу ІНО «Буяння» (1921, ред. В. Кириленко) [10, с. 272].

У 1922 р. разом з викладачами Ю. Сіцінським та Є. Сташевським В. Гагенмейстер став співробітником Кам'янець-Подільського комітету охорони пам'яток старовини, мистецтва і природи. Не залишився й осторонь від діяльності організованої наприкінці 1922 р. при ІНО Науково-дослідної кафедри.

В. Гагенмейстер був одним з перших, хто домагався визнання Кам'янця як заповідника. Його альбоми автолітографій «Старий Кам'янець-Подільський» і «Види Кам'янця-Подільського» сприяли широкій популяризації унікальних пам'яток міста. Коли в 1929 р. фортецю проголосили пам'ятником-заповідником, В. Гагенмейстер через музей видав листівку постанови ВУЦВК про цю

видатну для Кам'янця-Подільського подію. Публікація відіграла дуже важливу роль у подальшій історії фортеці. У роки Великої Вітчизняної війни німці пограбували місто, загубилися документи про присвоєння фортеці звання заповідника. Єдиним документом про це залишилася листівка В. Гагенмейстера, на підставі якої розшукали постанову [10, с. 275]. У 1936 р. В. Гагенмейстер завідував Експериментальними художніми майстернями в Києві при Музеї українського мистецтва. Того ж року з його оправою й форзацом вийшла «Лісова пісня» Лесі Українки в Держлітвидаві України, а в 1937 р. – Шевченкові «Поєми».

Аналізуючи різносторонню діяльність В. Гагенмейстера в Кам'янці-Подільському (1916-1933), можна констатувати його безперечну участь в культурному житті регіону. Він є засновником Кам'янець-Подільської етнографічно-мистецтвознавчої наукової школи (1921-1931), об'єднаної навколо художньо-промислової школи ім. Г. Сковороди та її літографічної майстерні [2, с. 334-339]. В. Гагенмейстер брав активну участь у розвитку музейної справи і поєднаної з нею виставкової діяльності, був учасником громадських товариств та мистецьких об'єднань, займався видавничою справою і став фундатором професійної художньої освіти на Поділлі.

Не залишав митець поза увагою і краєзнавчу діяльність. Видання В. Гагенмейстера стали одними з перших досліджень народного мистецтва Поділля і відіграли неоціненну роль у популяризації українського народного мистецтва.

У Кам'янці-Подільському розпочав науково-дослідну роботу й видав першу мистецтвознавчого спрямування науково-популярну статтю «Громадські будинки» (1918) інший представник мистецтва графіки на теренах Кам'яниччини – В. Січинський.

Як і батько, Ю. Січинський, він займався дослідженням та вивченням історії Поділля. У своїй статті «Видання мистецько-промислової школи в Кам'янці-Подільському» (1937) В. Січинський високо оцінив наукову діяльність В. Гагенмейстера, з яким підтримував тісні культурні зв'язки. Про це яскраво свідчить лист, що зберігається в сімейному архіві Л. Трембіцької, в якому зазначено, що В. Січинський був рецензентом альбому, виданого художньо-промисловою школою «Вишивка низьку». Також з листа відомо, що В. Січинський особливо цікавився графікою В. Гагенмейстера, збирав його роботи і планував видати монографію про Кам'янецький замок з ілюстраціями В. Гагенмейстера [21, с. 349].

В. Січинський більшість свого життя прожив за межами України, однак свої вміння, знання віддавав служінню українському народу; збирав, досліджував і зберігав його національну, культурну та історичну спадщину. Сьогодні він є одним з найяскравіших представників української еміграції, який своїми науковими працями, архітектурними спорудами і високохудожніми творами збагатив українську історію та культуру [22, с. 383].

Творча діяльність видатних митців краю В. Гагенмейстера та В. Січинського сприяла розвитку освіти, мистецтва та культури, відображала бурхливі процеси суспільного життя і справила дієвий вплив на подальший перебіг подій. Художники-графіки С. Кукуруза, Д. Брик та З. Гайх, творчість яких припадає на наступний період розвитку графічного мистецтва в Кам'янці-Подільському, продовжили традиції, закладені їх попередниками не лише у графіці, але й в культурній діяльності. Їх постаті є центральними в багатьох культурологічних процесах, які відбувалися на Кам'яничині в 1950-70-х рр. ХХ ст.

Окрім художньо-педагогічної діяльності, основними напрямками роботи художників С. Кукурузи, Д. Брика та З. Гайха були: популяризація історико-архітектурних пам'яток Поділля; організація та безпосередня участь у персональних та колективних виставках; здійснення дослідницьких поїздок селами Кам'янецьчини; участь у розвитку художньої освіти краю; виступи в творчих колективах, освітніх закладах та інших організаціях; поповнення музейних фондів; членство у мистецьких та культурно-освітніх об'єднаннях; пропаганда образотворчого мистецтва серед населення.

Одним із важливих аспектів культурної діяльності художників-графіків була популяризація історико-архітектурних пам'яток Поділля та його перлини – Кам'янця. Провідне місце тут належить Д. Брику. Вести художника увійшли до буклетів, наборів листівок, книг, були розміщені в журналі «Вогник», «Наука і мистецтво», республіканських виданнях, у місцевій пресі [1]. За ескізами художника виготовлено сотні тисяч нагрудних значків, сувенірних медалей, меморіальних дощок, у яких відображено історію подільського краю. У 1965 р. видавництво «Мистецтво» видало за ескізами Д. Брика серію листівок із зображенням пам'ятних місць міста. 1968 р. у видавництві «Каменярь» вийшов друком буклет «Історичні місця Поділля», до якого увійшло близько 40 малюнків митця. Цінним подарунком для кам'янчан стала і велика ювілейна медаль, випущена на честь 25-річчя звільнення міста від німецько-фашистських загарбників.

У серпні 1967 р. виконком міської Ради народних депутатів затвердив для Кам'янця-Подільського новий герб, ескіз якого створив Д. Брик. В його основу покладено старовинну емблему – золоте сонце з 16-ма променями на блакитному тлі. У нижній частині розміщено силует Старої фортеці, а під ним – розгорнута книга і шестерня [16].

Із художником З. Гайхом, а пізніше і С. Кукурузою, Д. Брик проводив дослідницько-творчі експедиції теренами Поділля. У виконаних у поїздках зарисовках відображалася широка популяризація подільського краю, його історія. Подібні поїздки Д. Брик проводив і зі своїми учнями, тільки вони носили навчально-творчий характер. Одна з таких експедицій була організована Д. Бриком далеко за межі Поділля – до узбережжя Чорного моря.

У 1968 р. – в Києві, а в 1969 р. – у Львові З. Гайх із Д. Бриком організували виставки, присвячені архітектурним пам'яткам Кам'янця-Подільського. Про них писали у таких відомих виданнях, як «Культура і життя» [19], «Літературна Україна» [14], «Український історичний журнал» [4].

Популяризацією культурних пам'яток Поділля у своїй творчості займався і С. Кукуруза. Перебуваючи в Казахстані, С. Кукуруза щорічно брав участь у виставках, і завжди поруч із зображеннями просторих казахських степів з'являлися українські ліси, пейзажі Придністров'я, види Кам'янця-Подільського. З 1972 р., після довгоочікуваного повернення в Україну, С. Кукуруза не переставав активно працювати над відтворенням архітектурної спадщини краю і популяризувати її засобами ліногравюри.

Невід'ємною складовою творчості художників була участь у різноманітних мистецьких та культурно-освітніх об'єднаннях. На початку 1960-х рр. Д. Брик був учасником шкільного товариства «Юний історик». Особисто приїжджав до села, зустрічався з учнями, відправлявся із ними у спільні дослідницькі експедиції, в яких замальовував історичні місця Поділля. Результатом однієї з таких поїздок став графічний рисунок руїн Жванецької фортеці – місця бою між військами Б. Хмельницького і поляками в 1653 р., а також рисунок, який зображує колишній стик трьох кордонів біля с. Ісаківці [15].

Наприкінці 1950-х рр. до спілки кооперативних товариств художників «Укоопхудожник» входив З. Гайх. Члени спілки виконували замовлення різних підприємств, закладів, створювали оригінали на задані теми, копії з відомих картин, виконували оформлювальні роботи.

С. Кукуруза був членом правління Кам'янець-Подільської і Хмельницької організацій Товариства охорони пам'яток історії та культури, Товариства охорони природи, Географічного товариства.

Д. Брик брав активну участь у позакласній та позашкільній роботі місцевих шкіл. Так, у 1968 р. він разом з учнями ЗОШ № 3 здійснив культурний похід по рідному краю, який охопив села Кульчіївці, Дерев'яни, Адамівку та Шепетівку. У с. Адамівка відбулася зустріч із заслуженим майстром художньої творчості О. Пиріжок. Результатом цієї зустрічі став виконаний Д. Бриком графічний портрет майстрині [17].

Значною подією в місті стало відкриття у 1969 р. дитячої художньої школи, безпосередню участь в якому брали художники Д. Брик та З. Гайх. Також за їх ініціативи в школі був заснований музей історії подільської художньої освіти. Д. Брик підтримував особисте спілкування з родиною Розвадовських, завдяки чому музей дитячої художньої школи поповнився роботами першого директора художньо-промислової школи – В. Розвадовського [8].

У II пол. XX ст. в Україні активно розвивалася виставкова діяльність. Значні зрушення у цій галузі спостерігаються й на Кам'яниччині. Провідні художники краю щорічно беруть участь у республіканських, обласних і міських виставках.

Учасником республіканських, а з 1950-х рр., майже всіх обласних та міських виставок, був художник Д. Брик. У 1961 р. в історико-архітектурному музеї-заповіднику відбулася персональна виставка художника, на якій було

представлено 120 робіт. У 1968 р. Д. Брик взяв участь у виставці робіт художників обласного фонду УРСР та художників Кам'янця-Подільського у селі Калиня. Це була перша виставка, що експонувалася безпосередньо в селі [24]. У 1971 р. до 50-річчя Д. Брика в приміщенні художньої галереї Кам'янця-Подільського була відкрита ще одна персональна виставка, в експозиції якої було представлено понад 100 робіт художника. У 1972 р. в картинній галереї Ратуші відбулася виставка митців-кам'янчан «Архітектурні пам'ятки міста». Основна частина представлених робіт належала художникам Д. Брику та З. Гайху [27]. У 1973 р. у колишньому будинку міської Ратуші відбулася виставка кам'янецьких художників, зокрема твори Д. Брика, З. Гайха та С. Кукурузи, який уперше влився у виставкову діяльність Кам'яниччини.

У 1970-х рр. на Поділлі існувала традиція відзначати свята, ювілеї та знаменні події виставками. У 1975 р. в Хмельницькому експозиційному залі обласного художнього салону була відкрита виставка митців Поділля, присвячена 30-річчю визволення України від німецько-фашистських загарбників. Серед багатьох робіт можна було побачити твори художників-графіків Д. Брика, З. Гайха та С. Кукурузи [23].

Художники-педагоги Д. Брик та З. Гайх не лише були часниками численних експозицій, але й їх частими організаторами. У 1966 р. відбулася виставка студійців Кам'янець-Подільського палацу піонерів, організована керівником групи Д. Бриком. У 1972 р. за безпосередньої участі в організаційній роботі Д. Брика та З. Гайха відбулися дві масштабні експозиції учнівських робіт дитячої художньої школи – обласна (у Хмельницькому) та республіканська (у Києві).

У 1975 р. у Кам'янці-Подільському була організована виставка, присвячена 30-річчю визволення

України від німецько-фашистських загарбників. Проте участь у ній брали вже не відомі художники, як у Хмельницькому, а учні дитячої художньої школи. Серед викладачів, які займалися організацією виставки, – Д. Брик та З. Гайх.

У 1976 р. в Хмельницькому Д. Брик узяв участь у вернісажі, присвяченому боротьбі українського народу під керівництвом Б. Хмельницького проти іноземних загарбників.

На відміну від художників Д. Брика та З. Гайха, виставкова діяльність графіка С. Кукурузи спочатку розгорталася далеко за межами подільського краю. Його роботи експонувалися, принаймні, на 130 республіканських, всесоюзних, обласних і місцевих виставках у Алма-Аті, Києві, Москві, Петербурзі, Хмельницькому, Чернівцях, рідному селі Подільському, Кам'янці-Подільському і багатьох інших місцях.

Активну участь С. Кукуруза брав і в культурному житті Казахстану. До 40-річчя Казахської РСР художник підготував три альбоми гравюр про природу і життя республіки, її історію, людей робітничого класу. До 350-річчя Уральську в картинній галереї міста була відкрита виставка С. Кукурузи, присвячена пам'ятним місцям Приуралля.

Не залишаються поза увагою і культурні зв'язки С. Кукурузи з художниками, письменниками, культурними діячами. Насамперед, із українськими художниками К. Козловським [25], М. Сліпченком [13], колекціонером Р. Олексіївим [11], письменником В. Бабляком [6], редактором Кам'янець-Подільської газети «Червоний кордон», міністром закордонних справ УРСР Л. Паламарчуком [3], відомим російським бібліографом М. Смирновим-Сокольським [19].

С. Кукуруза, ще проживаючи в Казахстані, намагався не залишатися осторонь культурного життя Кам'янецьчини. Про це свідчать численні листи художника до Д. Брика [9], у яких він часто обговорював з другом творчі плани на майбутнє, безпосередньо пов'язані з Кам'янцем-Подільським і «родним Подолием», – як писав у своїх листах С. Кукуруза. Щоразу, приїжджаючи на рідну землю, він був учасником багатьох культурних заходів і подій міста.

Важливим напрямом культурологічної роботи С. Кукурузи, Д. Брика та З. Гайха було поповнення музейних фондів. Художники особисто передали свої роботи музею дитячої художньої школи, картинній галереї м. Кам'янця-Подільського. Д. Брик підтримував культурні зв'язки із завідуючим історико-краєзнавчого музею ім. У. Кармалюка Кармалюковської середньої школи В. Репінським. На прохання директора художник надіслав шкільному музею поштовий конверт із ілюстрацією башти Кармалюка, листівки з власними малюнками, а також ювілейні значки [12]. Д. Брик подарував 12 своїх робіт картинній галереї Городецького району.

У 1978 р. до фондів Кам'янець-Подільського музею-заповідника свої графічні твори передав С. Кукуруза – альбоми ліногравюр «Кам'янець-Подільський» та «Пам'ятники вірменської архітектури в Кам'янці-Подільському». У тому ж році С. Кукуруза створив у Хмельницькому обласному архіві свій особистий фонд, куди на збереження віддав всі, цінні для художника, матеріали: гравюри, книги, газетні статті, унікальні фотокартки, листи тощо.

Низку своїх гравюр, присвячених перебуванню Т. Шевченка в Казахстані, С. Кукуруза передав у дар Уральському краєзнавчому музею, де в 1963 р. й відбулася зустріч художника з членами ради музею та

представниками культурно-просвітницьких закладів міста [18].

У 1983 р. у Хмельницькому обласному архіві було започатковано особистий фонд Д. Брика, в який художник, за прикладом свого колеги, віддав власні твори, авторські альбоми, вхідну кореспонденцію, фотокартки, особисті речі, що являють собою цінну мистецьку і культурну спадщину.

Окрім вищезазначених основних культурологічних напрямів діяльності графіків Кам'янця-Подільського, існують й інші види роботи митців, які також певною мірою впливали на культурний розвиток краю у другій пол. ХХ ст. Так, Д. Брик був позаштатним художником Кам'янець-Подільської газети «Прапор жовтня», сторінки якої оздобили сотні графічних рисунків митця. Роботи Д. Брика публікувалися не лише у місцевій, але й в обласній, республіканській, всесоюзній пресі. За ескізами художника виготовлено 10 меморіальних дошок, встановлених на різних вулицях міста [7, с. 194].

Поряд із творчою і педагогічною діяльністю у житті Д. Брика значне місце займала шефська робота, яка проводилася ним упродовж 30 років у всіх школах міста по оформленню інтер'єрів шкіл, класів, кабінетів. За багаторічну працю в області образотворчого мистецтва, участь у суспільному житті міста, патріотичне виховання підростаючого покоління і пропаганду образотворчого мистецтва Д. Брик був нагороджений численними грамотами і дипломами.

Активну участь у популяризації образотворчого мистецтва серед населення району та області брав З. Гайх. Він читав лекції з мистецтва майже в усіх освітніх закладах міста. У лекційній практиці З. Гайха є досвід читання лекцій з історії образотворчого мистецтва навіть у місцях позбавлення волі. Окрім того, він займався оформленням

новобудов міста (використовуючи мозаїку і графіті). Разом із художником С. Розенштейном оформив інтер'єри бібліотеки ім. В. Затонського (сьогодні К. Солухи), ресторану «Стара фортеця», книгарні «Кругозір», крамниць «Спорттовари», «Квіти» та ін.

Громадською діяльністю в Кам'янці-Подільському займався художник С. Кукуруза. Він часто виступав у колективах, зустрічався з молоддю. Спочатку демонстрував свої твори, а потім щиро дарував їх організаціям, підприємствам, колегам, друзям, або гостям міста.

За свої творчі здобутки художники-графіки були відзначені грамотами і нагородами, зокрема в 1972 р. Радою обласного управління культури за сумлінну роботу в справі естетичного виховання підростаючого покоління та активну участь у пропаганді художнього мистецтва художників-педагогів Д. Брика та З. Гайха було нагороджено грамотами [28]. Почесну грамоту обласного відділу культури за кращі роботи, представлені на виставці 1966 р., отримав художник Д. Брик.

1949 р. С. Кукурузу було прийнято в члени Спілки художників СРСР. За трудовий і творчий вклад на казахській землі, яка не тільки щиро прийняла подільського мистця, а й високо оцінила його талант, С. Кукурузі було присвоєно звання Заслуженого діяча мистецтв Казахстану.

Участь художників-графіків Д. Брика, З. Гайха та С. Кукурузи у культурному житті Кам'янецьчини 1950-70-х рр. важко переоцінити. Їх культурологічна робота, що нерозривно пов'язана з художньо-педагогічною творчістю, охопила межі, які простягаються далеко за територію краю, а також вплинула на подальший розвиток не тільки мистецтва графіки, але й освітньої, виставкової та музейної діяльності міста останньої третини ХХ ст.

В останній третині ХХ ст. ключовою особою, яка брала участь в багатьох культурологічних процесах

Кам'янця-Подільського, був художник-графік Б. Негода. Його участь у виставковій діяльності міста розпочалася ще на початку 1980-х рр.

Значний вклад Б. Негоди – у музейну справу. Його твори зберігаються в музеях не лише України, але й за кордоном. Не можна залишити поза увагою й активність Б. Негоди у відкритті 1982 р. в Кам'янці-Подільському картинної галереї. Художник не лише особисто передав галереї власні роботи, але й займався комплектуванням її фондів.

У 1982 р. колекцію фондів поповнили картини художника-новатора О. Грена, життя і діяльність якого нерозривно пов'язана з містом. Б. Негода особисто зустрічався з митцем і переконав його віддати власні роботи на зберігання в музей.

Виставкова діяльність художника не обмежується однією країною, зокрема персональні виставки митця відбулися: у 2002 р. – в Австрії (Відень, Рід) і в Києві (Софія Київська); у 2005 р. – в Німеччині (Берлін, Гамбург, Кухгафен); ювілейні: у 2004 р. – у Кам'янці-Подільському, в 2009 р. – у Чернівцях; у 2013 р. – у Києві (Музей Гетьманства) та ін.

З 1997 р. Б. Негода є членом Національної спілки художників України.

Заслуги Б. Негоди перед Україною, Поділлям, Кам'янцем відзначені присвоєнням йому Хмельницької обласної премії імені В. Розвадовського (1994 р.), почесного звання «Заслужений художник України» (1999 р.), відзнаки міської ради «Честь і шана» за значні заслуги в справі духовного та культурного відродження Кам'янця-Подільського (2000 р.) [5, с. 281].

Творчість Б. Негоди, провідного представника мистецтва графіки Кам'янеччини останньої третини ХХ ст., пов'язана з багатьма культурними процесами, які

відбувалися на Кам'янецьчині й на початку ХХІ ст. Проте даний етап виходить за хронологічні межі дослідження.

Паралельно з художньою творчістю здійснював культурологічну діяльність і О. Миронюк, який багато робив для відродження української культури, пісні, національної церкви. Був членом культурологічних товариств «Творчість», «Подільське братство». Разом із іншими учасниками товариств часто влаштовував літературно-мистецькі вечори, які відбувалися переважно в майстерні художника. О. Миронюк став одним із творців кам'янецького різдяного вертепу, сам грав у ньому, працював над костюмами. До свята «Подільські вечорниці» у 1990 р. редакцією «Прапор жовтня» готувався випуск газети-альманаху, який ілюстрував художник О. Миронюк, він же був і автором у цьому номері [30]. Багато зробив художник і для відродження української державності. Саме О. Миронюк вперше у Кам'янці-Подільському підняв синьо-жовтий, тепер державний, прапор. Художні твори О. Миронюка експонувалися на численних виставках молодих художників у Кам'янці-Подільському, а також Хмельницькому, Тернополі, Львові та ін.

Окрім мистецької, педагогічної і культурної діяльності, О. Миронюк писав вірші, у більшості з яких присутній повчальний зміст. Сьогодні сестра художника, Г. Кульчицька, планує видати збірку його поетичних творів.

А. Лучко брав участь у виставковій діяльності Кам'янця-Подільського. У 1990-ті рр. він створив групу «Творчість», яка пізніше стала центром Народного руху України, – першої демократичної організації, що заклала початки важливих перетворень на теренах України. У 2009 р. до 225-річчя повітроплавання в Україні художник створив меморіальну дошку з пам'ятним написом, яку було урочисто відкрито при вході у Кам'янецький замок-фортецю.

А. Лучко займав активну громадянську позицію, був депутатом Кам'янець-Подільської міськради, заступником голови депутатської комісії з питань культури. У 2010 р. став членом громадської організації «Арт-Простір» – об'єднання професійних художників Кам'яниччини, мета якого – розвиток національної культури і сучасного мистецтва Поділля як складової української культури. Як і О. Миронюк, А. Лучко дуже любив Україну, боровся за неї своїми діями і творчістю, про що і говорять його численні твори.

Завзятим учасником виставкової діяльності та музейної справи був і залишається А. Данилюк. Навіть перебуваючи на пенсії, він регулярно відвідує вернісажі міста, виставляє власні роботи, виступає на урочистих частинах.

Висновки. Аналізуючи культурологічні напрями діяльності провідних художників-графіків Кам'янця-Подільського ХХ ст., можна констатувати, що важливе місце в культурному житті не лише Кам'яниччини, але й України на початку ХХ ст. займала постать В. Гагенмейстера. У 1950-70-ті рр. в багатьох культуротворчих процесах краю неоспороною є участь художників Д. Брика та З. Гайха. Через об'єктивні причини культурологічна діяльність С. Кукурузи проходила переважно за межами України. Проте, незважаючи на це, С. Кукураза намагався брати активну участь у культурному та мистецькому житті краю, навіть проживаючи в Казахстані. Діяльність художників А. Данилюка, А. Лучка, О. Миронюка, Б. Негод посідає окреме місце в культурному розвитку Кам'янця-Подільського останньої третини ХХ – поч. ХХІ ст.

Духовні підвалини культурологічної діяльності художників-графіків усіх періодів позначені деякими відмінними рисами. Якщо перший період яскраво

демонстрував захоплення його представників дослідженням, піднесенням і популяризацією українських традицій, то другий етап характеризувався впливом радянської пропаганди на всі види суспільно-культурних подій, у яких брали участь митці. Більш спокійною та врівноваженою представляється культурологічна робота графіків третього періоду, позначена, насамперед, інтересом до відродження національних, етнічних основ української культури.

Перший період характеризується наполегливою дослідницькою діяльністю, яка була тісно пов'язана з піднесенням національного руху серед передових представників культури і мистецтва. Упродовж другого періоду акцентом у культурологічній роботі можна визнати активну виставкову та освітню діяльність, що відповідало загальним процесам, які в середині ХХ ст. відбувались по всій країні. Останній період можна вважати часом нового відліку в історії не лише кам'янецької, але й української графіки. Становлення незалежної держави, падіння комуністичного режиму створили нову культуротворчу ситуацію. Зникли ідеологічні обмеження, митці почали працювати в умовах цілковитої творчої свободи, їх культурологічна діяльність визначалася власними уподобаннями та пріоритетами.

Слід зауважити, що творча плеяда художників-графіків Кам'янця-Подільського усіх періодів активно впливала на піднесення культурного життя не лише свого регіону, а й поширювалась далеко за межі досліджуваних теренів. Така послідовна і наполеглива діяльність митців сприяла популяризації подільського краю, його культури й мистецтва, знайомила з творчими досягненнями та культурним життям цих земель в усіх його проявах.

Список використаної літератури:

1. Бабляк В. Метр. Художнику-кам'янчанину Д. І. Брику виповнюється 70 років. Державний історичний архів Хмельницької області. Ф. Р-3051 Авторський альбом (газетні статті, роботи, зразки). Оп. 1. Спр. 17. Т. 4.
2. Баженов Л. Основні наукові школи історико-краєзнавчого вивчення Поділля у XIX-XX ст. Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження. Хмельницький, 1995. Сс. 334-339.
3. Білкун М. З народу і з ним. Державний історичний архів Хмельницької області. Ф. Р-3102 Статті о творчестве Кукурузы С. В. (фотокопии). Оп. 1. Спр. 35. Арк. 4.
4. Брайчевський М. Художня виставка, присвячена Кам'янцю-Подільському. Український історичний журнал. Київ, 1967. № 9 (78). С. 160.
5. Гладченко П. Працею звеличені. Кам'янець-Подільський: Оіом, 2009. 312 с.
6. Данилюк Л. Епістоли до друга. Листи Сергія Кукурузи до Володимира Бабляка. Дунаєвщина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій. Дунаївці, Кам'янець-Подільський, 2008. Вип. IV. Сс. 488-501.
7. Завальнюк О., Комарніцький О. Минуле і сучасне Кам'янця-Подільського: політики, військові, підприємці, діячі освіти, науки, культури й медицини. Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2003. Вип.1. 316 с.
8. З особистого листування Д. Брика і родини Розвадовських. Державний історичний архів Хмельницької області. Ф. Р-3051 Вхідна кореспонденція художника Д. І. Брика. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 18.
9. З особистого листування Д. Брика і С. Кукурузи. Державний історичний архів Хмельницької області. Ф. Р-3051 Вхідна кореспонденція художника Д. І. Брика. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 25-30.

10. Ковальчук А. В. Гагенмейстер та художньо-промислова школа в Кам'янці-Подільському. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 120-й річниці заснування Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника. Кам'янець-Подільський, 2010. Сс. 269-277.
11. Кукуруза С. (1937, 1969-1976 рр.). Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України Ф. 1138 Екслібриси, зібрані Олексієм Ростиславом Івановичем (колекція). Оп. 1. Спр. 250. 33 арк.
12. Лист від учнів Кармалюковської середньої школи. Державний історичний архів Хмельницької області. Ф. Р-3051 Вхідна кореспонденція художника Д. І. Брика. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 41.
13. Листи Сліпченку Миколі Федоровичу від С. Кукурузи. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. Ф. 823. Оп. 1. Спр. 225.
14. Літературна Україна. Київ, 1967. № 51 (2437). С. 2.
15. Мошинський В. Подарунок художника Д. І. Брика. Державний історичний архів Хмельницької області. Ф. Р-3051 Публікації про автора в пресі. Оп. 1. Спр. 18.
16. Новий герб міста Кам'янця-Подільського. Державний історичний архів Хмельницької області. Ф. Р-3051 Авторський альбом (газетні статті, роботи, зразки). Оп. 1. Спр. 14. Т. 1.
17. Поліщук І. По рідному краю. Державний історичний архів Хмельницької області. Ф. Р-3051 Авторський альбом (газетні статті, роботи, зразки). Оп. 1. Спр. 14. Т. 1.
18. Рабинський І. Камені Історії. Культура і життя. Київ, 1969. № 57 (1511). С. 3.
19. Табенська Ю. Традиції жанру «livre d'artiste» у видавничій діяльності В. Гагенмейстера. Мистецька спадщина Поділля у контексті полікультурного

- європейського простору. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. Сс. 143-147.
20. Трембіцька Л. Подільський краєзнавець Володимир Гагенмейстер. Історичне краєзнавство в системі освіти України: здобутки, проблеми, перспективи: Кам'янець-Подільський, 2002. Сс. 347-350.
21. Трембіцький А. Екслібриси подільської родини Сіцінських-Січинських. Освіта, наука і культура на Поділлі. Кам'янець-Подільський, 2007. Т. 9. Сс. 380-392.
22. Фесенко А. Нотатки з виставки. Державний історичний архів Хмельницької області Ф. Р-3051 Авторський альбом (газетні статті, роботи, зразки). Оп. 1. Спр. 15. Т. 2.
23. Фесенко А. Художня виставка в селі. Державний історичний архів Хмельницької області Ф. Р-3051 Авторський альбом (газетні статті, роботи, зразки). Оп. 1. Спр. 14. Т. 1.
24. Фото С. Кукурузи з дарчим написом Козловському К. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. Ф. 381. Оп. 1. Спр. 37.
25. Фурманчук П. Грамоти і подяки. Державний історичний архів Хмельницької області. Ф. Р-3051 Авторський альбом (газетні статті, роботи, зразки). Оп. 1. Спр. 15. Т. 2.
26. Хотюн Г. Запрошуємо в світ прекрасного. Державний історичний архів Хмельницької області. Ф. Р-3051 Авторський альбом (газетні статті, роботи, зразки). Оп. 1. Спр. 15. Т. 2.
27. Шпильова В. Коли у вирій відлітає побратим (вирізка з невідомої газети). Приватний архів Олександра Миронюка.

Alla G. BRENYUK,

PhD in Arts,

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University,

Kamianets-Podilskyi, Ukraine,

e-mail: brenyuk@kpnu.edu.ua,

ORCID 0000-0003-4725-3024

CULTURAL DIRECTIONS OF THE ACTIVITIES OF THE GRAPHIC ARTISTS OF KAMIANTS-PODILSKY IN THE 20th CENTURY

Abstract. It is common knowledge that the importance of individual creative personalities is often greater than that of some artistic movements or currents. During the 20th century a graphic school of regional importance was formed on the territory of the city of Kamianets-Podilsky, whose representatives made an invaluable contribution not only to the development of graphics in the studied areas, but also to the artistic culture of the region.

The diverse cultural activities of graphic artists Dmytro Bryk, Arkady Danylyuk, Zbigniew Gaikh, Volodymyr Hagenmeister, Serhiy Kukuruz, Anatoliy Luchka, Oleksandr Myronyuk, Borys Neghoda, Volodymyr Sichynskyi and were carried out in parallel with graphic creativity, and sometimes directly through the means of graphics. Already from the beginning of the 20th century. It is possible to observe how peculiar means and methods of introducing Podil art into the culture of the people arose and developed in the studied areas, how each of the above-mentioned artists popularized the results of their own explorations and achievements not only among the intelligentsia and artistic circles, but also among people far from the artistic environment.

Artists took part in exhibition activities and were active participants in museum work. Their artistic work was closely

intertwined with pedagogical work, which gives grounds to state the fact of their direct participation in the establishment and development of professional art education in Podillya in the 20th century. Also, an important place in the artistic life of the region was played by public institutions, societies and artistic associations, the participants of which were the above-mentioned cultural figures.

Creative galaxy of graphic artists of Kamianets-Podilsky of the 20th century. actively influenced the rise of cultural life not only in its region, but also spread far beyond the boundaries of the studied areas. Such consistent and persistent activity of artists contributed to the popularization of the Podil region, its culture and art, and introduced creative achievements and cultural life of these lands in all its manifestations.

The article highlights the multifaceted activities of the leading representatives of the Kamianets-Podilsky graphic school, which had the greatest impact on the development of cultural processes in the region in the 20th century. A detailed examination of the main areas of work of graphic artists will allow not only to better understand the peculiarities of their artistic work, but also to determine how invaluable their contribution is to the general cultural development of Ukraine and Kamianechchyna in particular.

Key words: culture, graphics, art, artist, creativity, cultural activities, Kamianets-Podilsky.

References:

1. Babliak, V. Metr. Khudozhnyku-kamianchanyu D. I. Bryku vypovniuietsia 70 rokiv [Metr. Kamian artist D. I. Brik turns 70 years old] (Fund R-3051 Avtorskyi albom (hazetni statti, roboty, zrazky. Inventory 1. File 17. Vol. 4). State Historical Archive of Khmelnytskyi Region, Khmelnytskyi [in Ukrainian]).

2. Bazhenov, L. (1995). Osnovni naukovi shkoly istoryko-kraieznavchoho vyvchennia Podillia u XIX-XX st. [Main scientific schools of historical and local studies of Podillia in the 19th-20th centuries]. Podillia i Volyn u konteksti istorii ukrainskoho natsionalnoho vidrodzhennia. Khmelnytskyi. 334-339 [in Ukrainian].
3. Bilkun, M. Z narodu i z nym [From the people and with him] (Fund R-3102 Staty o tvorchestve Kukuzy S. V. (fotokopyy). Inventory 1. File 35). State Historical Archive of Khmelnytskyi Region, Khmelnytskyi [in Ukrainian].
4. Braichevskiy, M. (1967). Khudozhnia vystavka, prysviachena Kamiansiu-Podilskomu [Art exhibition dedicated to Kamianets-Podilskyi]. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. Kyiv. 9 (78), 160 [in Ukrainian].
5. Hladchenko, P. (2009). Pratseiu zvelycheni [Exalted by work]. Kamianets-Podilskyi: Oium [in Ukrainian].
6. Danyliuk, L. (2008). Epistoly do druha. Lysty Serhiia Kukuzy do Volodymyra Babliaka [Epistles to a friend. Serhiy Kukuza's letters to Volodymyr Bablyak]. Dunaievehchyna ochyma doslidnykiv, uchasnykiv i svdkiv istorychnykh podii. Dunaivtsi, Kamianets-Podilskyi. 4, 488-501 [in Ukrainian].
7. Zavalniuk, O., Komarnitskyi, O. (2003). Mynule i suchasne Kamiansia-Podilskoho: polityky, viiskovi, pidpriiemtsi, diiachy osvity, nauky, kultury y medytsyny [Past and present of Kamianets-Podilskyi: politicians, military, entrepreneurs, figures of education, science, culture and medicine]. Kamianets-Podilskyi: Abetka-NOVA. 1 [in Ukrainian].
8. Z osobystoho lystuvannia D. Bryka i rodyny Rozvadovsyykh [From the personal correspondence of D. Brik and the Rozvadovsky family] (Fund R-3051 Vkhidna korespondentsiia khudozhnyka D. I. Bryka. Inventory 1. File 21). State Historical Archive of Khmelnytskyi Region, Khmelnytskyi [in Ukrainian].

9. Z osobystoho lystuvannia D. Bryka i S. Kukuzy [From the personal correspondence of D. Brik and S. Kukuzy] (Fund R-3051 Vkhidna korespondentsiia khudozhnyka D. I. Bryka. Inventory 1. File 21). State Historical Archive of Khmelnytskyi Region, Khmelnytskyi [in Ukrainian].
10. Kovalchuk, A. (2010). V. Hagenmeister ta khudozhno-promyslova shkola v Kamiansi-Podilskomu [Hagenmeister and the art and industrial school in Kamianets-Podilskyi]. Zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoj 120-y richnytsi zasnuvannia Kamianets-Podilskoho derzhavnogo istorychnoho muzeiu-zapovidnyka. Kamianets-Podilskyi, 269-277 [in Ukrainian].
11. Kukuzy, S. (1937, 1969-1976 rr.). [Kukuzy S. (1937, 1969-1976)] (Fund 1138 Ekslibrysy, zibrani Oleksiivym Rostyslavom Ivanovychem (kolektsiia). Inventory 1. File. 250). The Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
12. Lyst vid uchniv Karmaliukovskoi serednoi shkoly [A letter from students of Karmalyukov secondary school] (Fund R-3051 Vkhidna korespondentsiia khudozhnyka D. I. Bryka. Inventory 1. File 21). State Historical Archive of Khmelnytskyi Region, Khmelnytskyi [in Ukrainian].
13. Lysty Slipchenku Mykoli Fedorovychu vid S. Kukuzy [Letters to Mykola Fedorovych Slipchenko from S. Kukuzy] (Fund 823. Inventory 1. File 225). The Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
14. Literaturna Ukraina. (1967). Kyiv. 51 (2437), 2 [in Ukrainian].
15. Moshchynskyi, V. Podarunok khudozhnyka D. I. Bryka [Gift of the artist D. I. Brik] (Fund R-3051 Publikatsii pro avtora v presi. Inventory 1. File. 18). State Historical Archive of Khmelnytskyi Region, Khmelnytskyi [in Ukrainian].
16. Novyi herb mista Kamiansia-Podilskoho [The new coat of arms of the city of Kamianets-Podilskyi] (Fund R-3051

- Avtorskyi albom (hazetni statti, roboty, zrazky). Inventory 1. File 14. Vol. 1). State Historical Archive of Khmelnytskyi Region, Khmelnytskyi [in Ukrainian].
17. Polishchuk, I. Po ridnomu kraiu [In my native land]. (Fund R-3051 Avtorskyi albom (hazetni statti, roboty, zrazky). Inventory 1. File 14. Vol. 1). State Historical Archive of Khmelnytskyi Region, Khmelnytskyi [in Ukrainian].
18. Rabynskyi, I. (1969). Kameni Istorii [Stones of History]. Kultura i zhyttia. Kyiv. 57 (1511), 3 [in Ukrainian].
19. Tabenska, Yu. (2010). Tradytsii zhanru “livre dartiste” u vydavnychii diialnosti V. Hagenmeistera [Traditions of the “livre d'artiste” genre in the publishing activity of V. Hagenmeister]. Mystetska spadshchyna Podillia u konteksti polikulturnoho yevropeiskoho prostoru. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podil. nats. un-t im. I. Ohienka, 143-147 [in Ukrainian].
20. Trembitska, L. (2002). Podilskyi kraieznavec Volodymyr Hagenmeister [Podilsk local historian Volodymyr Hagenmeister]. Istorychne kraieznavstvo v systemi osvity Ukrainy: zdobutky, problemy, perspektyvy: Kamianets-Podilskyi, 347-350 [in Ukrainian].
21. Trembitskyi, A. (2007). Ekslibrysy podilskoi rodyny Sitsinskykh-Sichynskykh. [Ex-libris of the Podil family of Sicinski-Sicinski]. Osvita, nauka i kultura na Podilli. Kamianets-Podilskyi, 9, 380-392 [in Ukrainian].
22. Fesenko, A. Notatky z vystavky [Notes from the exhibition] (Fund R-3051 Avtorskyi albom (hazetni statti, roboty, zrazky). Inventory 1. File 15. Vol. 2). State Historical Archive of Khmelnytskyi Region, Khmelnytskyi [in Ukrainian].
23. Fesenko, A. Khudozhnia vystavka v seli [Art exhibition in the village] (Fund R-3051 Avtorskyi albom (hazetni statti, roboty, zrazky). Inventory 1. File. 14. Vol. 1). State Historical Archive of Khmelnytskyi Region, Khmelnytskyi [in Ukrainian].

24. Foto S. Kukuruzy z darchym napysom Kozlovskomu K. [Photo of S. Kukuruzy with a gift inscription to K. Kozlovsky] (Fund 381. Inventory 1. File 37). The Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine, Kyiv [in Ukrainian].
25. Furmanchuk, P. Hramoty i podiaky [Certificates and acknowledgments] (Fund R-3051 Avtorskyi albom (hazetni statti, roboty, zrazky. Inventory 1. File 15. Vol. 2). State Historical Archive of Khmelnytskyi Region, Khmelnytskyi [in Ukrainian].
26. Khotiun, H. Zaproshuiemo v svit prekrasnoho [We invite you to the world of beauty]. (Fund R-3051 Avtorskyi albom (hazetni statti, roboty, zrazky). Inventory 1. File 15. Vol. 2). State Historical Archive of Khmelnytskyi Region, Khmelnytskyi [in Ukrainian].
27. Shpylova, V. Koly u vyrii vidlitaie pobratym [When a fellow flies away from a whirlwind] (vyrizka z nevidomoi hazety). Private archive of Oleksandr Myroniuk, Kamianets-Podilskyi [in Ukrainian].